

Josef Blüml

ŽENA JAKO INSPIRACE HISTORIKA JOSEFA ŠUSTY

Četba spisů Josefa Šusty je vždycky velkým zážitkem. Byl to historik-umělec, jehož dějepisecké nadání je srovnatelné s talentem jeho generačních druhů – Maxe Dvořáka, Josefa Pekaře a předčasně zemřelého Ladislava Hofmana. Z mladších českých historiků se mu hloubkou historického myšlení a jazykovým stylem vyrovná pouze Zdeněk Kalista.

V Šustově díle zaujmou skvěle vykreslené portréty žen. Málokterý český historik tak dokonale porozuměl ženské duši a dokázal své poznání tak výstižně vyjádřit slovem. Skrytá tajemství něžného pohlaví Šusta podhaloval nejen racionální úvahou, ale především zvláštním instinktem nevšedního pozorovatele života. Od dětství si Šusta žárlivě střežil osobní svobodu a život bral jako velké dobrodružství, které je třeba uchopit celou bytostí, všemi smysly. Můžeme o něm bez nadsázky říci, že byl znalcem ve věcech lásky a dovedl patřičně ocenit ženský element v dějinách.

Místem historikova dětství je půvabná Třeboň, kde někdy v roce 1887 začal třináctiletý chlapec snít o tom, že se stane básníkem. První klukovské veršičky malého gymnazisty byly na světě a jen jakoby mimochodem se tu mihne dráždivý přísvit dívčích očí.

Studentská na výletu (1887)

Páni bratři, pojdte pít,
pivo se už pění,
nad to dobré pivečko
nic lepšího není.

K přípitku si ťukneme,
v sklenic divém střetu
píseň si zanotujeme
vždyť jsme na výletu.

To pivečko jak malvaz
to nám žízeň chladí

nám dovolen každý žert
vždyť jsme ještě mladí.

Za vědou se honíme
my ve školách dosti
proto pustíme uzdu teď
ryčné veselosti.

Ať žije to pivečko
hezkých dívek hledy
ať žijou profesoři
a i všechny vědy.

Připijme my vesele
teď celému světu
a „na zdar“ provolejme
příštímu výletu.¹

Po prázdninách roku 1887 odešel Šusta na vyšší gymnázium do Českých Budějovic. Vzdálen od domova, dostal se do společnosti zkušenějších spolužáků, kteří už měli dokonce zážitky s prodejnou láskou. Jeden z nich se také záhy pokusil zdomácnit tehdy čtrnáctiletého chlapce v nevěstinci. „Franta nás zavedl za jatkami do veřejného domu zcela lůzovitého příděchu, kde mne takřka v horečce se chvějícího hlučně uvítala přistárlá, do široka vykynulá děvka se zákalem na jednom oku. Jakmile mne chtěla k sobě přitisknout, zachvátilo mne takové nechutenství, že jsem nejen z brlohu utekl, klobouk tam nechávaje, nýbrž na ulici mi žaludek překypěl zcela jako při prvním kouření. Bylo to právě na den mých čtrnáctých narozenin a epizoda mi zanechala tak silný odpor, že jsem jako gymnasista již nikdy o prostředí prodejné lásky nezavadil.“²

Tato příhoda ovšem neznamenal definitivní konec Šustova zájmu o toto prostředí. S ženou-prostitutkou se často setkáváme zejména v jeho Vzpomínkách. Jak rozkošně uměl psát o všelijakých těch nevěstincích, bordelech, brlozích, doupatech, dupárnách a zapadáčcích nevalné pověsti!

Čtyři roky na gymnáziu v Budějovicích (1887–1891) dále plynuly ve znamení skládání milostných veršů pro kamarády a v nevinných výletech, procházkách a promenádách s dívčí společností po městě a jeho okolí. Tehdy se Šusta spřátelil se sličným mladíkem z vyššího ročníku Ferdinandem Čenským. Hochova jemná krása a něžná plachost vzrušovala

¹ Státní ústřední archiv v Praze: Fond Josef Šusta (Vlastní práce – básně), karton 33.

² Josef Šusta, *Léta dětství a jinošství*, Praha 1947, s. 147.

našeho budoucího historika natolik, že mu přítel dočasně nahradil přirozený citový sklon ke světu ženství. „Můj přátelský poměr k Čenskému splýval patrně v jedno s neuvědomělým ještě prvním rozehráváním erotických strun v mé duši, jež působilo, že jsem byl tak šťasten, mohl-li jsem mu při večerní procházce ovinouti ruku kolem pasu a cítil teplo jeho těla, mohl-li jsem při koupeli obdivovati jeho měkké, vskutku trochu feminilní údy; žárlil jsem na jeho lásky, ale diskutoval s ním vášnivě o jejich nejúčelnější strategii a lámal si hlavu vskutku tím, jak bych mu nejlépe dopomohl k úspěšnému randíčku, před nímž však on v poslední chvíli zpravidla plaše ucouvl, takže mnou zcela cyranovsky skládané lístky v tanečních hodinách zpravidla zůstávaly neodevzdány. Sám jsem tehdy neměl v dívčím světě ještě žádného ideálu; vřelý vztah k příteli mne úplně sytil.“³

Čenský odešel po prázdninách roku 1890 do Prahy studovat práva. V létě následujícího roku však nečekaně zemřel. Smrt přítele se Šusty těžce dotkla. Poprvé vědomě pocítil nelítostný dech smrti, která mu vyrvala blízkého přítele v plném rozpuku mládí, a zároveň si uvědomil, že bezstarostný čas dětství a jinošství nenávratně uplynul. S pietou uchoval několik Čenského dopisů, které jsou pozoruhodným svědectvím studentského života na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století, a to především v záležitostech milostných. Uvedme si ukázkou z této korespondence. Čenský píše: „Ó Praha je moc krásný město! Ostatně holky jsou tu jako v Budějovicích a já dosud říkám s Háchou, že nestojí za nic, poněvadž jsou děravé. Já tu vedu život asi tak jako jsem si jej v Budějovicích představoval. Obyčejně se sejdeme s Emilem Háchou k loudání se po ulicích, a když nás to omrzí, jdeme na pivo, a když nás i to omrzí, jdeme každý svou cestou domů, Hácha obyčejně ještě doprovodit svou sestřeničku, do které, jak se mi aspoň zdá, je ňák celý pryč. Ostatně mnoho zábavy zde není – to běhání po Příkopech, divadlo a někdy zábava taneční. Každý z nás Budějovičáků přišel skoro k náhledu, že tam byl veselejší a zajímavější život. Ty tančírny se již nevrátí!! A což ty komedie, jaké jsme mívali s těma holkama! Přál bych si vyjít s Tebou v 6 hodin do loubí, jako jsme jindy chodívávali. Snad dá Alláh, že se tam přece dostanu. Co dělá štápkooká V., Wild. kozodrzná, ale hlavně naše stará a lepovlasá Veselá?“⁴

Na podzim roku 1891 začínají Josefu Šustovi léta učňovská a vandrování. Studuje na univerzitě v Praze, poté na Institutu pro rakouský dějepyt ve Vídni a konečně absolvuje studijní pobyt v Římě. Stačil vykonat i vojenskou službu jednoročního dobrovolníka. To vše zaplnilo celá devade-

³ Tamtéž, s. 158–159.

⁴ Dopis Ferdinanda Čenského Josefu Šustovi datovaný v Praze 16. 11. 1890. SÚA: Fond Josef Šusta (Dopisy Ferdinanda Čenského Josefu Šustovi), karton 2.

sátá léta (1891–1899). V roce 1891 napsal obsáhlejší báseň s názvem *Dusno vzpomínek*, která začíná těmito verši:

Na duše mojí dům
sníh první pad,
na oknech duše mé
mráz první ledové
nasázel krystaly.⁵

Hlásí se zde teskná a melancholická nálada, která zasahuje historikovu duši a celou osobnost, jinak ovšem výrazně racionalisticky založenou.

Devadesátá léta jsou pro Josefa Šustu časem nezapomenutelným. Šťastná léta univerzitních studií, cesty do cizích zemí, zejména do milované Itálie, intenzivní četba světové literatury, připomeňme jen Puškina, Lermontova, Maupassanta, Nietzscheho, Ibsena, D'Annunzia atd. – a také milostná dobrodružství. Dvacetiletý mladý muž velmi citlivě vnímá svět žen a naslouchá vášnému hlasu něžného pohlaví ve všech jeho polohách.

V Praze na univerzitě se Šusta seznámil s Maxem Dvořákem, budoucím historikem umění, s nímž ho potom poutalo celoživotní osudové přátelství. Jsou to zcela sourodí duchové, oba narození v roce 1874. Nikomu jinému už nikdy Šusta nesvěřoval svá tajná přání, sny a touhy, než právě milovanému Maxovi. Tenkrát v devadesátých letech se to týkalo především žen a záležitostí milostných. Mnohé se dovídáme z bohaté a jedinečné Dvořákovy korespondence příteli Šustovi. Dvořákovy dopisy mají osobité kouzlo a půvabný styl, což můžeme posoudit i z této ukázky z roku 1893: „Ach, Bože, milý pane Pepíku, nemůžete si představit, jak jsem teď zamilován. To přesahuje všechny meze. Nejím mnoho, nespím a hubnu samou láskou. Nepřeju Vám, milý příteli, aby se Vám něco podobného přihodilo. Není to k smíchu, je to spíše k zbláznění. Objekt mé horoucí lásky jmenuje se Marietta. Je vám to blondýnka; vlasy jako stříbrošedé hedvábí, tak jako se nosilo mnoho v empiru, oči modré jako nebe na východě před západem slunce, a postava – neviděl jsem nikdy lepší, krásnější. Nepřeháním. Pro Mariettu bych provedl největší hloupost! Víím, že se smějete, ale kdo za to může, že mi osud udělil tak zamilovanou povahu. Apajuna to byla komedie, Angelika hračka, caprice, ale Marietta to je mysterium.“⁶ Exotická jména, která přátelé dávali objektům své milostné touhy, označují česká děvčata, převážně z Prahy. Je velká škoda, že na tyto Dvořákovy dopisy nemáme Šustovy odpovědi. Souzněly by jistě stejnou tóninou.

⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze: Fond Josef Šusta (Varia).

⁶ Dopis Maxe Dvořáka Josefu Šustovi datovaný v Kopidlně 9. září 1893. Max Dvořák, *Listy o životě a umění*, Praha 1943, s. 18.

Šustova korespondence se ztratila někde ve Vídni, kde Dvořák působil jako profesor dějin umění.

O rok později, v roce 1894, kdy je oběma přátelům dvacet let, už píše Dvořák svému kolegovi na vážnější téma. „Nepoznáte již snad ani mne a já nepoznám Vás. Prožil jsem mnoho a zvažněl jsem snad poněkud, ale těžko o tom psát. Smrt je jen nepodařený vtip, ale život je umírání. Vše tu zvolna odumírá, mládí, iluze, láska atd. Štěstí je předsíní k bolesti a cit je rafinovaná bezcitnost. Jen v chimérách je štěstí, skutečnost nikdy nebláží. A tak žít od narození do smrti a honit se za sny – to je všecko.“⁷ Pocity deziluze a zmaru často provázely citlivého Dvořáka, který měl nepevné zdraví a také skutečně předčasně zemřel v sedmačtyřiceti letech. I Šustu v té době zasahují depresivní pocity „stárnutí“. Je to čas „rozkvetlých smutků“, které tak sugestivně zaznívají v mámivé melodii veršů básníka Karla Hlaváčka, mimochodem narozeného ve stejném roce 1874 jako naši přátelé.

Kouzlo žen bude ovšem i nadále přitahovat oba historiky. Romantická vize ideální dívky ale ustoupí strážlivějšímu pohledu na milenku a ženu. Dejme naposledy slovo Maxu Dvořákovi, tentokrát dvaadvacetiletému, v roce 1896: „Hovořival jsem u tety časem se slečnou. Bylo jí 24 let, měla pikantní obličej, dobrý vkus a značný stupeň inteligence. Předěšlý týden mluvili jsme o volné lásce, kterou jsem já, jak přirozeno, hájil a dokazoval, že je proveditelná. Slečna Gisela tvrdila proti tomu, že sňatek je jediná forma, v níž ospravedlňují muži a dovolují ženám neplatonickou lásku. V hovoru se mne potom zeptala, kolik jsem měl již neplatonických poměrů. Odpověděl jsem dle pravdy. ‚A kolik vy?‘ zeptal jsem se. ‚Žádný‘, odpověděla mi. V sobotu dozvěděl jsem se, že měla již mnoho neplatonických poměrů. Naše přátelství tím rázem přestalo. Poznal jsem, že měla pravdu. U mužů rozumí se každý sexuální čin sám sebou, nikdy o tom nemluví, ale u ženy odpouštíme jej jen v manželství.“⁸

Když Josef Šusta ve svých Vzpomínkách popisuje přípravu na doktorát, nevyhne se ani líčení pocitu muže, kterého zasáhne poprvé hluboký milostný cit. Bylo to na sklonku devadesátých let, kdy čtyřadvacetiletému historikovi zkřížila cestu za úspěšnou kariérou skutečná erotická vášeň. Šusta píše, že do té chvíle se mu volání milostné touhy ještě živelně nepřihlásilo. Vedl prý sice s přáteli nekonečné diskuse o lásce s přemoudrým nebo prezíravým úsměvem mladíka, který již prošel mnohým ohněm.

⁷ Dopis Maxe Dvořáka Josefu Šustovi datovaný v Roudnici 25. září 1894. M. Dvořák, c. d., s. 30. Srov. deníky historika Ladislava Hofmana. Ladislav Hofman, Sebrané spisy I, II, Praha 1904–1905.

⁸ Dopis Maxe Dvořáka Josefu Šustovi datovaný v Roudnici v dubnu 1896. M. Dvořák, c. d., s. 36–37.

Veršoval o ženách a vášni v obvyklých zvonivých obratech a snažil se pak ve svých básních i v próze o zcela cynické uchopení této věčné látky. Ale byla to prý jen povětšinou vyčtená moudrost, a zachvěla-li se tu a tam pod šlehem dívčího nebo ženského zraku a úsměvu vskutku v jeho srdci přirozená struna nenasycené touhy a ozval-li se v ní silnější odraz některého příležitostného styku se sličným pohlavím, byla to vždy jen zcela planá přehánka, která nikdy nezasáhla do hlubších oblastí citění.⁹

Tentokrát to bylo ale jiné. Štíhlý půvab Poldičky Mouralové z Třeboně a působivý pohled jejího zasněného tmavého oka se stal Šustovi osudným. V roce 1901 se s ní oženil a šťastné a harmonické manželství vydrželo až do jeho smrti v roce 1945.

V roce 1914 překvapil Josef Šusta, tehdy čtyřicetiletý univerzitní profesor všeobecných dějin, své přátele románem *Cizina*. Děj se odehrává v italském prostředí a dílo nese výrazné autobiografické rysy. Je v něm řada milostných scén a úvah o ženách, mužích a lásce. Autor zaujme líčením různých podob milostného vztahu. Setkáme se zde s čistou nevinností panny, láskou vzdělané, zralé aristokratky, ale i s prostitutkami a prodejnou a zvrhlou láskou tragického přídechu.¹⁰

Za druhé světové války psal Šusta své vzpomínky, které mu jistě v těžké době pomáhaly žít. Podal v nich sugestivní obraz společenského a intelektuálního života Třeboně, Českých Budějovic, Prahy, Vídně a Říma v osmdesátých a devadesátých letech 19. století. S velikou upřímností a zcela plasticky vylíčil své životní osudy na pozadí událostí tehdejší doby. Jak jsme viděli, nechybí tam ani silná milostná nota, kterou vnímavý Josef Šusta nijak nepotlačoval, ale naopak přijímal jako vzácný dar života. Naštěstí pro něho samého i pro jeho dílo.

Josef Blüml

*Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
České Budějovice*

⁹ J. Šusta, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, Praha 1963, s. 354–355. Srov. Zdeněk Kalista, *Po proudu života* (2), Brno 1996, s. 301n.

¹⁰ J. Šusta, *Cizina* (román), Praha 1914.